

Grans sameby

En beskrivning av samebyns förutsättningar, markanvändning och renskötsel

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Samerna har sedan mycket lång tid tillbaka varit bosatta i det som nu kallas renskötselområdet, ca 1/3 av Sveriges yta, motsvarande ca 150 000 kvadratkilometer. I historiskt perspektiv är den s.k. jordbrukskolonisationen i området en ung företeelse. Under denna tid, kanske ett par hundra år, har konkurrensen om markens nyttjande av naturliga skäl ökat i takt med befolkningsökningen i inlandet. Konkurrensen mellan samernas livsform och rennäringens markanvändning och motstående intressen såsom jord- och skogsbruk, vattenkraftsutbyggnader, turism etc. har medfört att en redovisning av rennäringens markanvändningsintressen blivit allt viktigare att ta fram.

Vid olika sammanhang har riksdagen uttalat vikten av att den samiska kulturen ges möjlighet att fortleva och utvecklas. Rennäringen, som är en av de viktigaste kulturbärarna, måste därför ges förutsättningar att behålla de betesmarker som är nödvändiga för näringens drivande.

I samband med den fysiska riksplaneringen gjorde statens planverk år 1975 en kartläggning av renskötselns markanvändning. Från och med 1986 avsattes medel för samebyarnas utvecklingsplanering i statsbudgeten. Medlen fördelades via dåvarande Lantbruksstyrelsen till rennäringens enheterna vid lantbruksnämnderna i de tre nordligaste länen. Markanvändningsredovisningen ingår som en del i denna utvecklingsplanering och ansvaret för dem ligger nu på Länsstyrelsen.

År 1987 tillkom naturresurslagen (1987:12) och plan- och bygglagen (1987:10) där direkta krav ställs på redovisning av olika markanvändningsintressen. Detta gäller även rennäringen. Avsikten var bl a att markanvändningsredovisningarna skulle tjäna som underlag i den kommunala planering som skulle ske mot bakgrund av bestämmelserna i naturresurslagen och plan- och bygglagen. Markanvändningsredovisningarna skall också vara ett underlag vid bedömning av frågor som bl a rör konkurrensen mellan rennäringen och skogsbruket m.fl andra intressen. Rennäringen har även ett betydande eget intresse att redovisa sin markanvändning. Inte minst när konkurrerande intressen gör anspråk på renbetesmark. År 1998 ersatte Miljöbalken (1998:808) bl.a Naturresurslagen. Bestämmelserna om redovisning av markanvändningsintresse upptogs oförändrade i Miljöbalken.

1.2 Syfte och målsättning

Syftet med denna markanvändningsredovisning är att redovisa samebyns markanvändning under renskötselåret. Den skall visa vilka mark- och vattenområden samebyn behöver för att kunna bedriva renskötsel på dess marker.

Redovisningen ska främst kunna användas i samebyns samråd med motstående markanvändningsintressen. Ett annat mål är att den ska användas som ett underlag för kommunala

och statliga myndigheters planering och att den i detta sammanhang skall vara beslutsförberedande.

Redovisningen är inte en plan utan ska istället ses som en utgångspunkt för en pågående process där uppgifterna revideras efter de förändringar av markanvändningen som sker med tiden.

1.3 Redovisningsmetod

Markanvändningsredovisningarna för samebyarna i Västerbotten har framställts av Länsstyrelsen i samarbete med respektive sameby.

Redovisningen skall ses som ett genomsnittsförlopp eller ett normalår för renskötelsen där avvikelser snarare är regel än undantag. Avvikelser i väder- och betesförhållanden ger olika förutsättningar varje år. Därtill kommer de förändrade betesmöjligheterna som följer av en fortgående förändring av markanvändningen från olika andra intressenters sida.

1.4 Redovisningens disposition

Markanvändningsredovisningen har lagts upp enligt följande:

Det inledande kapitlet beskriver bakgrund och syfte med redovisningen. Även metodiken för redovisningens framtagande beskrivs.

Det andra kapitlet innehåller allmänna uppgifter om rennäringen samt en redogörelse för de lagar och överenskommelser som finns för näringen - rennäringsslagstiftningen och renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge. Samebyn som organisation beskrivs liksom de olika betesområdenas benämningar och lagstadgade tidsbundenhet till olika geografiska områden. Rennäringens riksintressestatus enligt Miljöbalken förklaras. Kapitlet avslutas med en allmän beskrivning av renskötelsens olika årstider och vad som är kännetecknande för dem.

Kapitel tre innehåller uppgifter om samebyn. Gränserna för dess betesområden, byns storlek medlemsmässigt samt renantalet genom tiden. Här ges också exempel på samebyns näringsmässiga utvecklingsambitioner via de möjligheter som finns inom området. Markanvändningsredovisningen visar vad som sker i renskötelsen och hur marken används på olika platser under ett renskötelsår. Dessa årstidsland återfinns i markanvändningskartan. I kapitlet ges också förklaringar till olika begrepp som används i texten och kartan.

Fjärde kapitlet redogör för de konkurrerande markanvändningsintressen som finns inom samebyns mark. Beskrivningen avslutas i kapitel fem genom att förutsättningarna för samebyns framtida markanvändning redovisas.

2. ALLMÄNT OM RENNÄRINGEN

2.1 Inledning

Renskötseln är en arealkrävande och extensiv näring i behov av stora betesarealer. Varje betesområde har egenskaper som gör det värdefullt under olika perioder på året. De kan därför inte ersätta varandra. Eftersom renens egenskaper gör den beroende av speciella beten olika tider på året, vandrar den i ett mer eller mindre bestämt mönster i de olika betesområdena. Renskötseln är känslig för påverkan av naturförhållanden som väderlek, temperatur, vind, snö- och isförhållanden etc.

Renskötselområdet omfattar ca 1/3 av Sveriges yta. Rennäringen lever sida vid sida med andra näringar och former av markutnyttjande. Det är då ofrånkomligt att konkurrens om marken och dess resurser uppstår mellan rennäringen och andra intressen. En grundläggande förutsättning för rennäringens fortlevnad är dock att samernas rätt att begagna sig av mark och vatten till underhåll för sig och sina renar respekteras av andra.

2.2 Lagstiftning

Renskötsel får bedrivas på statlig, kommunal och enskild mark. De rättigheter som tillkommer samerna har i rennäringslagen (1971:437, omtryckt 1993:36) fått den sammanfattande beteckningen renskötselrätt. Renskötselrätten beskrivs i lagstiftningen som en rätt för samer att begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. I renskötselrätten ingår bl.a. rätt till renbete, jakt och fiske samt rätt att ta skog till bränsle och byggnadsvirke för husbehov samt för slöjdvirke. Renskötsel får sålunda bedrivas på alla marker inom renskötselområdet på de tider som rennäringslagen föreskriver. Det betyder att markägarna har sin äganderätt som markägare och samerna har sin renskötselrätt på samma mark.

Rennäringslagen har till uppgift att reglera bruksrätten men är inte upphovet till rätten. Rätten återgår på en ursprunglig samisk rätt (urminnes hävd) till markerna som på civilrättslig grund är skyddad i grundlagen. Samernas rättigheter till markerna grundar sig inte på upplåtelse eller på myndighetsbeslut och är sålunda ingen förmån som staten gett samerna.

I rennäringsförordningen (1993:383) finns tillämpningsföreskrifter till rennäringslagen.

2.3 Sameby

Begreppet sameby betyder dels en indelning i ett geografiskt område och dels en administrativ och ekonomisk sammanslutning. Samebyn består av ett antal rennäringsföretag av varierande storlek och antal där familjemedlemmar ingår. Samebyn är en juridisk person som kan föra sin egen talan inför t.ex. domstol.

2.4 Betesområden

Samebyarnas betesområden ovanför odlingsgränsen kallas åretruntmarker. Där bedrivs renskötsel hela året. Västerbottens samebyars administrativa gränser ovan odlingsgränsen är fastställda enligt länsstyrelsens kungörelse om byordning den 25 maj 1946.

Samebyarnas betesrätt omfattar all mark ner till lappmarksgränsen både enligt hävd och gällande lagstiftning - rennärlingslagen. Nedanför lappmarksgränsen bygger betesutnyttjandet på sedvanerätt. Med hänsyn till olika jordbruksintressen har betestiden på de enskilda markerna nedanför odlingsgränsen begränsats till vinterperioden från 1 oktober - 30 april. Markerna nedanför odlingsgränsen har den sammanfattande beteckningen vinterbetesmarker.

2.5 Renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge

Renskötsel har bedrivits i gränstrakterna mellan Sverige och Norge långt innan det fanns någon riksgrens mellan länderna. Nuvarande bestämmelser om svenska och norska samers rätt till renbete i respektive land regleras i Lag (1972:114) med anledning av konventionen den 9 februari 1972 mellan Sverige och Norge. Lagen trädde i kraft 1 maj 1972 och gäller till och med 30 april 2005. Inför en ny renbeteskonvention sker nya förhandlingar mellan staterna. Enligt konventionen har de flesta samebyarna sommarbete på norsk sida.

2.6 Rennärlingen som riksintresse

Med tillkomsten av naturresurslagen år 1987 fick rennärlingens viktigaste områden ställning som riksintressen. Bestämmelserna finns numera införda i Miljöbalken.

I 3 kap 5 § Miljöbalken anges att:

Mark- och vattenområden som har betydelse för rennärlingen skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra rennärlingens bedrivande. Områden som är av riksintresse för rennärlingen skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

I förarbetena till naturresurslagen framhöll föredragande statsråd att

Rennärlingen är en förutsättning för den samiska kulturen. Riksdagen har i olika sammanhang uttalat att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras. Detta innebär att det måste finnas grundläggande förutsättningar för rennärlingen inom i princip varje sameby, nämligen en säker tillgång till sådana områden inom både åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna som har avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva renskötsel. Det kan gälla bl.a. flyttningsleder. Särskilt sådana avsnitt där på grund av terränghinder m.m. alternativa framkomstvägar saknas. Det kan också gälla viktiga kalvningsland och områden med särskilt goda betesförhållanden. De viktigaste delarna av renskötselmarkerna bör därför ges ett särskilt starkt skydd i naturresurslagen mot exploatering. Som påpekas i promemorian är det därvid av största betydelse att beakta de funktionella samband som måste finnas mellan olika delområden för att renskötsel skall vara möjlig och samekulturens fortbestånd därmed garanteras. (Prop 1985/86:3 s 57-58)

Områden som kan få status som riksintressen är t.ex.:

- * flyttvägar,
- * rastbeten,
- * samlingsplatser,
- * svåra passager,
- * speciella betesområden, t ex i vinterbeteslandet,
- * kalvningsområden,
- * områden kring anläggningar (slakt-, kalvmärknings- och skiljningshagar),
- * etc.

Dessa områden är fasta och kan markeras på karta. Eftersom rennäringen inte är ett objekt som skall skyddas, utan en verksamhet vars delområden är beroende av varandra, kan även vissa funktionella samband få status som riksintressen.

De riksintresseområden som är aktuella för samebyn beskrivs inte i denna redovisning utan finns i en särskild skrift. Där redovisas separat men skall, för att få god läsbarhet och förståelse för sambanden, läsas tillsammans med markanvändningsredovisningen med tillhörande kartmaterial.

2.7 Allmän beskrivning av renskötselårets årstider

Rennäringens årscykel brukar normalt delas in i åtta årstider med början på våren då vajorna föder sina kalvar.

Vår (april - maj)

Under maj månad sker kalvningen. Vajorna söker sig till bestämda kalvningsplatser år från år där terrängen är småkuperad och skyddad från vind. Dessa platser finns oftast på sydsluttningar där barfläckar fort tinar fram och där tillgången på bete är gott. De olika kalvningslanden är vid denna period oerhört känsliga för yttre störningar som t.ex. skoterkörning och hundspann. Bevakning sker för att vajorna skall få den ro som behövs för att kunna ta hand om sin kalv.

Renflyttning kan fortfarande pågå i början av denna period. Även bevakning sker så att inte renarna vänder tillbaka ner till skogslandet igen. Betet vid denna period är en blandning av lavar, fjolårets rester av gräs, örter och löv samt tillskott av färsk grönska.

Försommar (juni)

Försommaren är behaglig för renen. Nu får den beta i lugn och ro fram till den tid då mygg och värme infinner sig. Renen betar då i björkskog, på myrmarker och vid bäckdrag där grönskan kommer tidigare än på kalfjället. För rensköterna är detta tiden för nybyggnad och reparationer av arbetshagar, byggnader m.m.

Högsommar (juni - juli)

Renarna har nu spritt sig över olika kalfjällsområden för bete och för att komma undan insekter som kommer med värmen. Under främst juli månad sker kalvmärkningen. Samling av renarna inför kalvmärkningen börjar dels med hjälpmedel som helikopter och motorcyklar och dels till fots. Arbetet med samlingarna kan ta många dagar i anspråk varje gång beroende på väderlek och vindriktning. Samebyarna brukar ha flera kalvmärkningsgårdar på olika platser och dessa används vid olika tidpunkter beroende på vart renarna samlats ifrån. Även andra platser som uddar och näs kan användas som naturliga kalv-

märkningsplatser. Dessutom kan mobila kalvmärkningshagar sättas upp på snöfläckar dit renarna söker sig för skydd mot värme och insekter. Grannsamebyarnas kalvmärkningar bevakas också eftersom renarna kan ha sammanblandats till fjälls.

Själva samlingsarbetet är en arbetskrävande del och olika störningsmoment som lös-springande hundar och närgångna turister kan spoliera flera dagars arbete genom att skrämna renhjorden så att den skingras. Även indrivningen av renhjorden till kalvmärkningshagen är en känslig del och det är viktigt att området får vara fritt från vand-ringsleder, rastplatser och övernattningsstugor för turister.

Sensommar (augusti)

Denna tid är normalt en lugnare period då kalvmärkningarna avslutas och renskötarna får tid över för fiske och bärplockning. Renen drar sig ner till fjällskogs- och myrmarker för att beta gräs, örter och framför allt svamp. Eftersom renen nu bytt päls och är korthårig är den känslig för kyla och är därför i behov av skog för att finna lä och skydd mot oväder.

Höst (september - oktober)

Den traditionella sarvslakten är koncentrerad till början av september. Den måste före-tas innan brunstperioden börjar omkring den 20 september. Eftersom renarna spritt sig efter kalvmärkningen och sarvarna betat för sig själva krävs stora arbetsinsatser både vad gäller tekniska som personella resurser för att hinna samla ihop och driva in renar-na i slakthagarna. Dessutom kan älgjakt och småviltjakt, som sammanfaller med sarv-slakten, innebära störningar i samlingsarbetet. Under renens brunstperiod får renägar-na själva mera tid att jaga älg.

Förvinter (november - december)

Denna period kan sägas börja när snön kommit och sjöar och vattendrag frusit. Grönbetet har försämrats och renen har gradvis övergått till lavbete. Betet på myrarna är ett viktigt tillskott eftersom de innehåller växter som fortfarande är gröna som t.ex. sia (samlande namnet för kruståtel och fårsvingel) och dyfräken.

Nu börjar samebyarnas arbete med att samla ihop sina renar för slakt och skiljning till mindre vintergrupper. Anledningen till att renarna skiljs i vintergrupper är för att utnyttja vinterbetet så rationellt som möjligt. Därefter påbörjas flyttningen ner till vinterlandet. Flyttningen sker efter de på kartan markerade lederna. Biltransporter förekommer också i relativt stor utsträckning eftersom bl a skogsavverkningar och vattenregleringar gjort att renarna har svårt att finna bete och framkomlighet under flyttningen.

Flyttningen till fots ner till vinterlandet och upp till vår- och kalvningslanden är slitsam både för renar och renskötare. Därför är det viktigt att det finns tillgång till rastbeten efter flyttlederna för att naturligt kunna hålla kvar renarna både för bete och vila. Även utfodring kan krävas för att komplettera betet.

Vinter (januari - mars)

Vinterbetesmarkerna är mycket känsliga för ingrepp av olika slag och brukar därför betrak-tas som rennäringens "flaskhalsar". Även små ingrepp i en samebys vinterbetesområde kan få betydande konsekvenser för samebyns fortsatta verksamhet. Avgörande är att det finns sammanhängande lavmarker att tillgå och att dessa är tillfredsställande vad gäller tillgäng-lighet, storlek och betesro.

Nere på vinterlandet betar de olika vintergrupperna främst i barrskogsområdet. Betet består till största delen av olika marklavar. Eftersom vinterlandets betesområden oftast inte är sammanhängande utan sönderstyckade av diverse ingrepp, måste vintergrupperna röra sig inom ett relativt stort område, ofta över flera kommuner.

Vårvinter (april)

Under denna period, beroende på snöläge, betestillgång etc., påbörjas flyttningen tillbaka till vår- och kalvningslandet. Detta sker efter de på kartan markerade flyttlederna. Också under flyttningen upp spelar de olika rastbetena en betydande roll.

Vid denna period är det ofta mycket snö och då är områden mot solsidan - i exempelvis älvdalar och på sydsluttningar - viktiga eftersom det där blir barmark tidigt så att bete blir tillgängligt. Födan består fortfarande till största delen av olika lavar. Hänglavsbetet är nu ett nödvändigt bete beroende på att det ofta är skare och tjockt snötäcke vilket gör att renen får svårt att gräva efter föda.

2.8 Begreppsförklaringar och hänsynstaganden

I redovisningens textdel samt på kartorna där markanvändningen redovisas finns olika begrepp vars innebörd förklaras nedan:

Flyttlederna visar de flyttningar som företas med renhjordarna mellan olika betesområden vid de olika årstiderna. Flera alternativa flyttleder måste finnas att tillgå eftersom vädrets växlingar påverkar flyttningarna. I rennäringslagens 95 § finns bestämmelser som anger att flyttvägar inte får stängas av samt att man inte får skrämma, ofreda eller driva bort renar som uppehåller sig inom områden där renskötsel är tillåten.

Naturliga samlingsställen är områden dit renarna naturligt söker sig för bete och vila under en längre period. Dessa områden är speciella till sin topografi och är rika på olika typer av beten. Det är viktigt att dessa områden får vara befriade från intrång och störningar av olika slag eftersom de är värdefulla ur renskötselsynpunkt.

Rastbeten används under flyttning av renhjordar mellan olika betesområden. Dessa är betydelsefulla eftersom de ger renarna viktiga betes- och viloplatser under de påfrestande flyttningarna. Rastbeten används kontinuerligt varje år. *Se kartor samt bilaga 1.*

Svår passage är beteckning för särskilt känsliga genom- och överfarter där förutsättningarna för genomflyttning av en renhjord är begränsade. Exempel på svåra passager är vattendrag, järnväg, trafikerad väg och tät bebyggelse. Det är också viktigt att de områden som är i direkt anslutning före och efter en svår passage skyddas mot ingrepp eftersom dessa områden har avgörande betydelse för genomflyttningen. *Se kartor samt bilaga 2.*

Renvaktarstugor ägs av samebyn och är placerade på strategiska ställen inom samebyns renbetesområde. Stugorna används av rensköterna i det praktiska renskötselarbetet. *Se kartor samt bilaga 3.*

Arbetshagar är den samlande beteckningen för kalvmärknings-, slakt- och skiljningshagar. En del hagar används också för av- och pålastning av renar vid lastbilstransporter. Även tillfälliga hagar sätts upp vid behov. Indrivningszoner, närliggande betesmark samt beteshagar i anslutning till arbetshagarna skall så långt möjligt skyddas från störningar. *Se kartor samt bilaga 4.*

Hänlavsskog är ett viktigt betesförråd för renen. Detta visar sig på vårvintern när snön är riklig och hårt packad. Renen har då svårt att nå ner till markbetet. Särskilt viktig är hänglaven vid s.k. nödår då allt annat bete är låst, t ex av isbildning vid marken. I markanvändningskartan finns hänlavsskog utmarkerad enligt *Lantbruksstyrelsens inventering av hänlavsskog - Meddelanden 1984:4*.

3. Grans sameby

3.1 Allmän beskrivning

Grans sameby är den nordligaste samebyn i Västerbottens län.

Grans sameby har sin åretruntmark ovan odlingsgränsen inom Sorsele kommun medan vinterbetesmarken omfattar delar av Malå, Norsjö, Lycksele, Vindeln, Skellefteå, Umeå och Robertsfors kommuner.

Med **åretruntmark** (d v s mark ovan odlingsgränsen) menas område där renskötsel får bedrivas året om och **vinterbetesmarker** där renskötsel får bedrivas under tiden 1 oktober – 30 april.

Schematisk karta över Grans sameby och dess läge i förhållanden till andra samebyar och kommuner i Västerbotten

3.2 Gränser och betesområden

Gränserna ovan odlingsgränsen för Grans sameby (året-runtmarkerna) redovisas i länsstyrelsens kungörelse om Grans samebys byaordning daterad den 25 maj 1946. Gränserna har följande sträckning:

- i söder:* en linje dragen från Kalmejaur 2 km. söder om Rr. 223 över Essmisstjokko, Ammarjaurehögsta punkten på AmmarfjällGautsträsk–Vindelådalen till odlingsgränsen;
- i väster:* Riksgränsen mot Norge;
- i norr:* länsgränsen mot Norrbotten,
- i öster:* odlingsgränsen.

Den del av samebyns betesområde, som är belägen nedan odlingsgränsen (vinterbetesmarkerna) utgör följande område:

- i söder:*
 - från odlingsgränsen till Buberget i Vindelns kommun.
 - från Buberget, vägen till Botsmark, Sävarån till Gravmark, vägen österut ca 2 km, väg sydöst till Bullbäcken, Höträsket, vägen till Degersjön, Ösjön, Djäkneboda, Ratan, Bottenviken (fastställdes år 1997, men är fortfarande föremål för överprövning).
- i väster:* odlingsgränsen;
- i norr:*
 - Korsningen mellan odlingsgränsen och gränsen mot Norrbottens län längs länsgränsen till Laisälven i rak linje från Laisälven till sydvästra spetsen på Brännäs-sjön längs komungränsen mot Malå och till Yttre Kalvträsket, därifrån vidare i sydsydostlig riktning till Lillbäckens utlopp i Vormträsket (gränsen mellan odlingsgränsen och ner till Vormträsk är endast grovt beskriven utifrån karta).
 - Vormträsk, Stornackträsket, Ajaursjön, bäcken till Månsträsket, Lossmenträskets östra ände, Holmträskets östra ände, östra änden av sjön norr om Vitberget, därifrån via Spölträsket till sjön norr om Salberg, vägen till Lubbotträsket, Öträsket, bäcken till Tallträsk, Forsliden, Storliden, Tallån till Bygdeträsket, Bygdsiljum, efter vägen söderut via Storrödingberg och Överklinten till Robertsfors, vidare efter Rickeån till Rickleå, därifrån rakt österut till Bottenviken (fastställdes år 1997, men är fortfarande föremål för överprövning).
- i öster:* havskusten från Rickleå till Ratan.

3.3 Antal rennäringsföretag, medlemmar och högsta renantal

Grans sameby består av 8 rennäringsföretag och har 42 medlemmar enligt 2001 års uppgifter.

Högsta renantal fastställdes inom Västerbotten år 1946. För Grans del 8600 renar (årskalvar ej inräknade). Uppdatering av högsta renantal har diskuterats sedan 1970-talet, men trots stora ansträngningar saknas fortfarande en någorlunda säker metod.

3.4 Driftsanläggningar och tekniska hjälpmedel

Samebyns anläggningar för den praktiska driften av renskötseln finns spridda över hela samebyns område. Renvaktarstugor, arbetshagar och slaktanläggningar redovisas i bilaga 3 och 4. Dessa är också utmarkerade på markanvändningskartan. Samebyns renstängsel inom byn liksom byskiljande stängsel återfinns på kartan. Flyttleder, svåra passager etc. som finns på kartan ges en utförligare förklaring i avsnitt 2.8 *Begrepps-förklaringar och hän-synstaganden*.

I renskötselarbetet används helikopter, snöskoter, motorcykel, lastbil, kommunikationsradio m.m. Teknikutvecklingen har hjälpt till att effektivisera renskötselarbetet. Nackdelen är dock de höga driftkostnaderna som uppkommer med dessa hjälpmedel.

3.5 Kombinationsnäringar

Jakt och fiske är en viktig del av renskötseln. Utvecklingen idag går mot att även andra näringsfång utvecklas som bi- eller kombinationsnäringar. Turism, renslakteri- och förädlingsverksamhet är exempel på detta.

3.6 En beskrivning av samebyns markanvändning och renskötsel

Rubrikerna nedan följer angivna områden på samebyns markanvändningskarta.

Vår och försommarland, kalvningsland

I slutet av april och början av maj har vintergrupperna nått upp mot odlingsgränsen väster om Sorsele. Renarna släpps i regel västerut när Laisälven har passerats. Flyttning sker också ibland förbi Giertsbäcken eller ända upp mot Björkfjället innan renarna släpps för att beta sig västerut. Sammanblandning sker då med Svaipa samebys renar vilket är normalt eftersom vår- och sommarområdena sambrukas.

Kalvningen inleds under perioden 25 april - 30 maj. Kalvningsområdet för samebyns renar sträcker sig från odlingsgränsen, över Björkfjället och upp till Vindelkroken. Den fjällnära skogen kring Nalovardo och Björkfjället har rik tillgång på hänglav och har därför ett stort värde som renbete. Området är ett mycket viktigt kalvningsland för Grans sameby.

Under maj månad sker bevakningsinsatser kring Sorsele och västerut så att renarna inte återvänder till vinterbetesområdet. Åtgärder vidtas även vid mer akuta behov, tex när renar rapporteras befinna sig på odlingar eller dylikt på otillåten tid.

Skoterförbud råder generellt från första måndagen i maj månad inom hela fjällområdet som utgör Vindelfjällens naturreservat.

Vår-, försommar- och sommarland, samt kalvningsland

Renar betar från Björkfjället och Ammarfjället och västerut mot norska gränsen. Sommarbete finns också på norsk sida enligt konventionsbestämmelserna mellan Sverige och Norge. Gränsen västerut utgörs av ett konventionsstängsel.

Kalvmärkningen påbörjas kring den 5-10 juli och avslutas i normala fall i början av augusti. Renarna samlas för märkning till de olika arbetshagarna som finns över hela försommar-

och sommarområdet. Märkning sker också i kalvmärkningsgården inom Svaipa sameby. Kalvmärkning sker nattetid. Samebyarna har fasta anläggningar (arbetshagar) men uppför också tillfälliga hagar beroende på var renarna finns.

Sensommarland

Under augusti har renarna börjat röra sig mer österut inom fjällområdet. Renarna drar sig ner till fjällskogs och myrmarker för att beta gräs, örter och svamp. I sökandet efter svamp skingras renarna, vilket gör alla försök till rensamling svåra.

De sista kalvmärkningarna som sker i början av augusti genomförs oftast vid arbetshagen i Kraipe. Efter de första frostnätterna drar renen åter västerut mot fjällen.

Höstland

Första veckan i september börjar älgjakten för både samebymedlemmar och Ortsbor. Jakt bedrivs då i stort sett över hela samebyns område österifrån upp efter fjälldalarna ända upp mot kalfjällen i väster. De västliga höstvindarna gör att renarna söker sig västerut och befinner sig under denna tid från Björkfjället och Ammarfjället ända mot norska gränsen.

Den ordinarie sarvslakten tar sin början i mitten av september då samlingar sker mot Biergenes slaktanläggning där all slakt sker. Renarna samlas då till slakten både västerifrån och österifrån. Samlingar sker också norrifrån till Biergenes från Svaipa samebys område. Sarvslakten skall vara avslutad kring den 20 september då brunsten börjar på allvar. Samebys medlemmar gör då sin andra älgjaksperiod.

Förvinter- och vinterland

I november månad börjar samebyn normalt samlingarna inför renskiljningen. Detta sker gemensamt med Svaipa sameby. Samlingarna sker mot Biergenes och Laisheden inom Gran och Skielte inom Svaipa sameby. Där skiljs renarna ut till olika vintergrupper för vidare flyttning till olika betesområden på vinterbeteslandet.

Samebyn indelas i 5 - 6 vinterbetesgrupper som har vinterbetesområdena i Ruskele, Rockträsk, Lossmen, Holmträsk, Slipstenssjön, Kamsjön och Botsmark. På vägen ner från fjället utgör även Gargnäs ett betesområde för samebyn vintertid. Omgrupperingar av vinterbetesgrupperna kan förekomma. Samebys vinterbetesområden och uppehållsplatser kan också variera beroende på väderleksförhållandena.

Vårvinterland

Flyttningen västerut sker normalt under den senare delen av april. När flyttningsarbetet påbörjas är dock mycket beroende av hur långt våren och snösmältningen har kommit. De flesta av vintergrupperna flyttar idag oftast till fots. Även flyttning med lastbil kan förekomma. I slutet av april och början av maj har vintergrupperna flyttat förbi Sorsele och väster om odlingsgränsen. Renarna släpps för att beta sig västerut när Laisälven har passerats eller förbi Giertsbäcken upp mot Björkfjället. Se vidare under avsnittet *Vår- och försommarland, kalvningsland*.

4. Konkurrerande markanvändningsintressen

I renskötselområdet finns det många olika intressenter om användningen av marken. Renskötseln som är den ursprungliga markanvändaren har idag fått konkurrens av andra markanvändare som ofta är oförenliga med renskötseln.

4.1 Skogsbruk

Inom Grans sameby bedrivs skogsbruk i stort sett över hela området. Främst är det i vinterbetesmarkerna som avverkningar sker kontinuerligt från område till område. Planer har också funnits och finns fortfarande att kalavverka den hänglavs bärande fjällskogen som finns vid Nalovardo och öster om Björkfjället.

I skogsvårdslagen (1979:429) regleras skogsbrukets förhållande till rennäringen. Samråd skall ske enligt 20 § i lagen och enligt 24 § i förordningen. När tillstånd till avverkning inte får ges och om hänsyn till rennäringen regleras i lagens 21 §. Om hänsyn till rennäringen beskrivs också i lagens 31 § med vidhängande *Allmänna råd*.

Slutavverkning får flera olika effekter på renskötseln. Vegetationens sammansättning förändras då gräsväxter och lövträdsplantor slår ut bl a lavväxter. I och för sig blir tillväxten av kruståtel (sia) god och det är begärligt renbete under både sommaren, hösten och förvintern men det viktiga vinterbetet - laven - försvinner under lång tid framöver. På stora kalvitor packas snön hårdare än på andra ställen och det gör det svårt för renen att gräva efter föda. Även under barmarkstiden kan det vara svårt att komma åt betet på grund av det skogsavfall som ligger kvar efter en avverkning. Slutavverkning på flyttvägar medför stora svårigheter för renskötarna att flytta samlat med renhjord över området. Även naturliga samlingsställen och rastbeten kan försvinna vilket minskar betes- och vilomöjligheterna för renen under den redan påfrestande flyttningen. Svårigheterna finns kvar under lång tid eftersom det är lika svårt att flytta samlat med en renhjord genom en tät ungskog.

Avverkning av hänglavs bärande skog är ytterligare ett problem. Hänglavsområdena återfinns oftast i höst- och vårbeteslanden. Under våren, då snöförhållandena gör att markbetet inte är tillgängligt, utgör hänglaven det enda betet som finns till förfogande. Om det viktiga hänglavsbetet försvinner återstår stödutfodring. Detta innebär för samerna stora insatser både vad gäller ekonomiska och personella resurser. Då renen under dessa förhållanden dessutom ofta är i dålig kondition innebär detta att det är svårt att samla och hålla ihop en renhjord för utfodring.

Vid **röjning** lämnas avfall oftast kvar på marken. Framkomligheten och möjlighet till bete för renarna försvåras därför de närmast efterföljande åren.

Gallring är bättre eftersom gallringsvirket tas tillvara. Det kan också underlätta för renen att finna bete och underlätta en flyttning.

Gödsling påverkar växtligheten så tillvida att om gödsling sker på lavmark minskar mängden lav till förmån för bärris och gräs. Dessutom undviker renen att beta på gödslade områden under de närmaste åren. Det kan till och med vara svårt att flytta med en renhjord över ett nygödslat område.

Skogsbilvägarna medför betydande nackdelar. Dessa stycken sönder sammanhängande betesområden i mindre delar och det gör att renarna sprids över ett större område. Renen följer gärna de plogade bilvägarna med risk för påkörning. Vägar kan också i vissa fall ha sina fördelar för renskötarna. Det kan t ex gälla transporter eller dylikt.

4.2 Turism

Grans sameby ligger i ett område där turismen är mycket omfattande både vad gäller utbyggda anläggningar och antal människor i området. Stora turistanläggningar finns bl a i Ammarnäs och Nalovardo. Turistanläggningen vid Nalovardo med dess aktiviteter är till stort förfång för renskötseln. Detta beror på att flyttningsområdet är mycket smalt förbi Nalovardo. På sydsidan finns Ammarnäsvägen. Turistanläggningen med stugor, liftanläggningar mm finns mitt i området. Vid förbiflyttningen av renar västerut på våren (april) skall Laisälven passeras för att sedan flytta förbi området. Denna tid på året är även högsäsong för skidturismen vilket medför mycket människor och stor aktivitet på platsen.

En direkt störning av renskötseln är den ökande hundsportaktiviteten i fjällområdet. Skoterförbudet gäller inte hundspannsekipage som kan röra sig fritt inom renarnas kalvningsområden under maj månad då kalvningstiden inträffar. Hundägarnas bristande kunskap och avsaknad av hänsynstagande är det största problemet i sammanhanget. Även skoterkörning är vanlig inom skoterförbudsområdet under renens kalvningstid. Skoterturismen skall enligt bestämmelserna hålla sig till de leder som är öppna under denna tid. Detta respekteras dock inte i önskvärd omfattning utan okynneskörning är vanlig inom kalvningsområdet.

4.3 Bebyggelse – industrier

Allmänt sett är byggnads- och anläggningsarbeten störande för renskötseln när de förläggs vid eller på områden som renskötseln har ett kontinuerligt behov av. Intrång av detta slag är något som återkommer med jämna mellanrum eftersom detta är en fortgående verksamhet i samhället. Detta får dock inte expandera ut över renbetesmarken så att det medför ett direkt hinder för utövandet av renskötseln.

Den industri och bebyggelse som finns och i viss mån kan vara störande är de utbyggnader som görs vid Sorsele samhälle. En av flyttlederna går inte långt från bebyggelse strax norr om samhället.

4.4 Vattenkraft

En mindre vattenkraftsutbyggnad har genomförts i Grannäs inom Sorsele kommun. Samebyn har ännu inte hunnit se vilka konsekvenser detta kan få för renskötseln p g a att utbyggnaden nyligen är utförd.

Vindelälven och Laisälven är inte föremål för utbyggnadsplaner.

4.5 Gruv och täktverksamhet

Gruvverksamhet och täktverksamhet medför i allmänhet att stora naturområden tas i anspråk. Det är bl a sligdammar, vägar, diken och stängsel som förutom föroreningen kan medföra att betesområden försvinner eller att flyttleder avstängs.

Gruvan i Kristineberg medför ett störningsmoment för renskötseln främst vid flyttningen förbi området. Den betesmark som är ianspråktagen är med all sannolikhet förlorad för all framtid. Samma förhållande gäller för det nedlagda gruvområdet vid Rävliidmyren. Förbiflyttningen är besvärlig eftersom gruvområdet inte har återställts på något sätt. Dammar, diken, stängsel etc. gör området otillgängligt. Även Kristinebergsgruvan är nedläggningshotad pga dålig lönsamhet. Detta hindrar dock inte gruvföretagen att fortsätta provborrningar och projekteringar av nya malmfyndigheter. Inom Grans sameby sker provborrningar främst i området mellan Gargnäs och Holmfors österut mot Rusksele. Detta faktum

gör att samebyn befarar att nya gruvor kan öppnas i framtiden som kommer att ta renbetesmark i anspråk.

Grustäcker återfinns på olika platser främst inom vår- och vinterbetesområdet. Inga brytningar av torv finns idag som utgör ett direkt problem för renskötseln.

Förteckning över rastbeten

Övernattningsställena finns markerade på kartan och redovisas här från väster till öster.

- * Tre områden söder om Nalovardo.
- * Ahabergen mot Abmotträsket.
- * Söder och sydost om Gargnäs.
- * Östra sidan av Vindelälven vid Stor-Rågoberget.
- * Grundfors.
- * Östra sidan av Vindelälven från Björksele till Vormsele.
- * Två områden sydöst om Kristineberg.
- * Öster om Vormträsket.
- * Öster om Kåtaberget.
- * Norr om Sixelberg.
- * Öster om Manjaurträsket.
- * Nordväst om Storsävarträsk.
- * Söder om Lillsävarträsk.
- * Norr om Risnäs.
- * Öster om byn Aha.
- * Söder om Jönsabo väster om Gargnäs.

Förteckning över svåra passager

De svåra passagerna finns markerade på kartan och redovisas här från väster till öster.

Bonesvagge: Öster och väster om Bonesjaur.

Uppströms Vindelälven: 5-8 km uppströms från Vindelkroken.

Sernibäcken: Vadet.

Ovan Dalovardo: Mot Sernibäcken.

Öster om Dalavardo: Svåra terrängförhållanden över Vindelälven.

Framak - Sukke: Mellan sjöarna.

Öster om Gisamtjåkke: Svåra terrängförhållanden över Vindelälven.

Norr om Ammarnäs: Två områden med svåra terrängförhållanden.

Kungsleden: Mellan trädgränsen i Biergenis till Dellikälven.

Mellan Sliktfjället och Stor - Aino

Gertsbäckens utflöde i Storvindeln

Grannäs, Klippenkorsningen

Nalovardo: Smalt område med flera störningsmoment vid flyttningarna. Området begränsas av vägen mot Ammarnäs, turistanläggningen och Laisälven.

Norr om Sorsele: Passage av väg 363 till Ammarnäs.

Väster om Sör-Svergoträsket: Passage av väg 45 och järnväg (Inlandsbanan).

Öster om Norr-Svergoträsket: Passage av järnvägen (Inlandsbanan).

Gargån: Gargåns utflöde vid Jörboken.

Holmfors: Landsväg 370.

Vindelgransele: Bebyggelse på båda sidor om Vindelälven samt på holmen. Flyttning över holmen är känslig för störningar.

Rävlidmyrgruvan: Gruvan ligger invid flyttleden.

Kristineberg - Björksele: Landsväg.

Björksele: Bro över Vindelälven

Linaforsen: Trång flyttning mellan forsen och landsvägen.

Vormseleforfen och landsväg 363.

Vormträsk: Bebyggelse och väg 365.

Granliden - t o m väg 363: Svår passage hela sträckan över landsväg 365.

Öster om vägkorsningen (365 och 363) i Rusksele: Passage över väg 363.

Väster om Rusksele: Flyttleden går genom ett smalt område mellan Ruskträsk och Vindelälven. Samtidigt ska väg 363, en bäck, två broar samt byn Ruskträsk passeras.

Forsbacka: Grustag.

Holmträskby.

Öster om Ekträsk: Passage över järnväg (stambanan).

Norr om Broknäs: Passage över järnväg (stambanan) och väg.

Stor Stensjön: Passage över järnväg (stambanan) och väg.

Stor-Malsjön: Passage över järnväg (stambanan) och väg.

Degernäs: Passage över gammalt fabriksområde och väg.

Förteckning över renvaktarstugor

Nr*	Läge eller namn	Anläggningsår	Huvudman	Anmärkingar
1	Gukkesbeurakjaure	1966	Gran	Med bod
2	Vivodalen	1970	Gran	
3	Vindelkroken	1964	Gran	Disponeras även av Svaipa
4	Dalovardo	1966	Länstyrelsen	Disponeras av Gran
5	Steukajukke	1967	Gran	
6	Vaggejaure	1966	Gran	
7	Skaule		Gran	
8	Framakjaure	1965	Gran	
9	Vitnjuln	1968	Länstyrelsen	Disponeras av Gran
10	Marsivagge	1966	Gran	2 stugor
11	Biergenes	1964	Gran	
12	Kreuna	1969	Gran	
13	Gardevare	1969	Gran	
14	Boulonjukke	1969	Gran	
15	Helta	1964	Gran	
16	Klippen	1970	Gran	Med foderbod
17	Tjaktja	1970	Gran	
18	Medmyrtjärn	1966	Gran	
19	Grannäsviken	1970	Gran	Med foderbod
20	Laisheden	1965	Gran	Med foderbod
21	Gargån	1972	Gran	Med foderbod
22	Holmfors		Gran	
	Altjärn	1975	Gran	I Norge, ej på karta
	Kaffebäcken	1975	Gran	I Norge, ej på karta

* = Numret följer kartans numrering

Gran = Grans sameby

Länstyrelsen = Markförvaltningen

Förteckning över arbetshagar

Nr*	Läge eller namn	Anläggningsår	Huvudman	Anmärkningar
1	Stenträsk	1965	Gran	
2	Bonäsjaure	1931	Gran	
3	Bonäsvare	1966	Gran	
4	Sukke	1997	Gran	
5	Libo		Gran	Kalvmärknings- hage
6	Båsatjaure	1960	Gran	
7	Biergenes	1974, 1981	Gran	Kontrollslakteri
8	Kraipe	1958	Gran	
9	Kreuna	1964	Gran	
10	Klippen	1970, 1981	Gran	Beteshage och arbetshage
11	Grannäsviken	1970	Gran	Beteshage
12	Laisheden	1991	Gran	Rendriftsterminal
13				
14	Gargån	1972	Gran	Beteshage
15	Jönsabo	1981	Gran	Beteshage
16	Holmfors	1956, 1973	Gran	Beteshage och arbetshage
17	Brännäsvägen	1980	Gran	Beteshage
18	Vindelgransele	1985	Gran	Beteshage
19	Hornträsk	1972	Gran	Beteshage
20	Valltjärn	1985	Gran	Beteshage
21	Kittelforsheden	1985	Gran	Beteshage
22	Svartliden	1988	Gran	Beteshage
23	Vormheden	1985	Gran	Beteshage
24	Vormträsk	1985	Gran	Beteshage
25	Nackträsk		Gran	Beteshage
26	Rockträsk	1986	Gran	Beteshage och arbetshage
27	Sörtorp		Gran	Beteshage
28	Lossmen		Gran	Beteshage
29	Holmträsk	1993	Gran	Rendriftsterminal
30	Lossmenån		Gran	
31	Stenbäcken		Gran	Beteshage
32	Kalvträskudden	1985	Gran	
33	Granöträsk		Gran	Arbetsbage och beteshage
34	Djursjön		Gran	Beteshage
35	Myrträsk		Gran	
36	Botsmark		Gran	Arbetsbage och beteshage
37	Gravfors		Gran	Beteshage

* = Numret följer kartans numrering

Gran = Grans sameby